

СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Робота присвячена визначенню змісту та сутності державної системи охорони об'єктів інтелектуальної власності, основних напрямів та заходів щодо підвищення її ефективності на основі послідовного системного аналізу ринку інтелектуальної власності та оцінки діючого законодавства в цій сфері.

Ключові слова: інтелектуальна власність, інновації, конкурентоспроможність, державна політика, захист інтелектуальної власності.

В умовах інтенсивної інтелектуалізації праці та розвитку інноваційної діяльності інтелектуальна власність перетворюється на один із найбільш важливих об'єктів власності в суспільстві. Створення ефективної системи охорони об'єктів інтелектуальної власності є одним з головних пріоритетів державної економічної політики. Зокрема, лейтмотивом Давоського форуму 2013 року прозвучала ідея глобальних цивілізаційних трансформацій людства, головними рушійними силами яких є наука та інновації. Цей процес, на думку західних економістів і політиків, супроводжується поступовою втратою конкурентоспроможності розвинутих країн в традиційних секторах економіки та посиленням конкурентних переваг країн третього світу через пришвидшення передачі технологій та об'єктів інтелектуальної власності ринкам, що розвиваються. Тому, конкурувати на ринках традиційних товарів та послуг Заходу стає важче і важче. Натомість, досвід високо розвинутих країн свідчить, що формування ефективної системи охорони та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) створює умови для налагодження в країні виробництва конкурентоспроможної, наукомісткої та інноваційної продукції з високим ступенем доданої вартості в ціні продукту. І це, в свою чергу, формує додаткові конкурентні переваги для національної економіки, як в середині країни, так і на зовнішніх ринках. Отже, проблема розвитку ринку інтелектуальної власності, ефективної державної системи охорони ОІВ стала найбільш актуальною та складною в контексті глобальної та європейської інтеграції України. Вирішення цієї проблеми потребує активних і цілеспрямованих зусиль не тільки з боку держави, але і з боку вітчизняних підприємств, політичних сил та громадських організацій, національної еліти.

Серед сучасних вітчизняних і зарубіжних науковців, що присвятили свої дослідження проблемам охорони ОІВ, можна виділити, зокрема, Базилевича В., Бельдія М., Вірченко В., Жарова В., Крижанівського О., Лященко С., Максимову Н., Філіпенко А., Цибульова П., Чеботарьова В. та інших.

В системі охорони та використання ОІВ виник та існує розрив між законодавчо закріпленими нормами і практикою їх виконання, що негативно позначається на світовому іміджі країни та національній конкурентоспроможності в цілому. На сьогоднішній день гостро стоїть проблема інтелектуального "піратства" та збору авторської винагороди в Україні. Потребує оптимізації та вдосконалення державна система охорони ОІВ та механізми її реалізації.

Метою даної роботи є визначення змісту та сутності державної системи охорони об'єктів інтелектуальної власності, основних напрямів та заходів щодо підвищення її ефективності на основі послідовного системного аналізу ринку інтелектуальної власності та оцінки діючого законодавства в цій сфері.

Інтелектуальна власність, відповідно до ст. 418 Цивільного кодексу, – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, які включають як особисті немайнові права творця на створений ним результат інтелектуальної власності та майнові права інтелектуальної власності [1]. Саме майнові права інтелектуальної власності містять економічну складову і представляють інтерес для дослідження в даній роботі. Якщо особисте немайнове право є невід'ємним від автора і діє без обмежень у часі, то майнові права на ОІВ можуть належати як творцю-автору, так й іншій фізичній або юридичній особі-заявнику. При чому дія майнових прав інтелектуальної власності обмежена як у просторі, так і в часі.

Система інтелектуальної власності України може бути представлена наступною схемою (рис.1.).

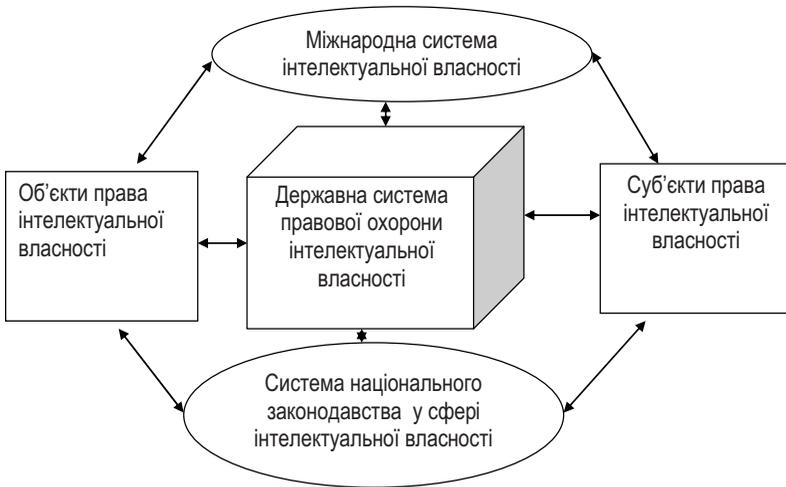

Рис. 1. Система інтелектуальної власності України

Спочатку розглянемо систему національного законодавства України у сфері інтелектуальної власності, основу якого складають норми, що містяться у:

- Конституції України (ст. 41, 42);
- Кодексах України (Цивільний кодекс (Книга 4 "Право інтелектуальної власності" та Книга 5 "Зобов'язувальне право"); Господарський кодекс; Кримінальний кодекс; Кодекс про адміністративні правопорушення; Митний кодекс, Податковий кодекс тощо);
- Спеціальних законах України: "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі"; "Про охорону прав на промислові зразки"; "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг"; "Про охорону прав на сорти рослин", "Про охорону прав на зазначення походження товарів"; "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем"; "Про авторське право і суміжні права"; "Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм"; "Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування" [2, с.10].

Крім того, окремі норми у сфері інтелектуальної власності містяться в інших законах України, зокрема в Законі України "Про захист від недобросовісної конкуренції", "Про державне оборонне замовлення", "Про наукову та науково-технічну діяльність" тощо.

Міжнародна система інтелектуальної власності охоплює 22 договори. Зокрема Україною було ратифіковано 18 міжнародних договорів з 22 діючих у цій сфері. При чому верховенство перед національними законами мають саме міжнародні договори, до яких приєдналася Україна. Наша держава є членом Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), яка на сьогоднішній день має статус однієї з 16 спеціалізованих організацій ООН.

Фактично розвиток національного законодавства в Україні щодо охорони прав у сфері інтелектуальної власності пройшов чотири етапи. На першому етапі було сформульовано та закріплено визначення інтелектуальної власності спочатку в Законі України "Про власність", а пізніше в 1992 році в Указі Президента України "Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні". Другий етап охоплює період з 1993 по 1995 роки, коли було прийнято основні спеціальні закони щодо охорони прав на промислову власність, авторського та суміжних прав, нормативно врегульовано питання стосовно охорони прав на об'єкти промислової власності, що становлять державну таємницю. Третій етап розпочався з 1996 року і тривав до 2003 року. На цьому етапі відбувалася гармонізація національного законодавства у відповідності до вимог договору ТРІПС, що було однією з ключових умов вступу України до СОТ та усунення недоліків діючого законодавства шляхом його доопрацювання та внесення змін. Зокрема, прийняття у 2000р. в новій редакції ЗУ "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі", ЗУ "Про авторське право та суміжні права", тощо. Четвертий етап розпочався в 2004 році і триває понині. 1 січня 2004 року набрав чинності новий Цивільний кодекс України (Книга 4 "Право інтелектуальної власності" та Книга 5 "Зобов'язувальне право"), де було визначено об'єкти, суб'єкти права інтелектуальної

власності, врегульовано на законодавчому рівні відносини між ними. Відбувається подальше доопрацювання діючого законодавства. Зокрема, в 2011 році Верховна Рада України прийняла ЗУ "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності (стосовно виконання вимог, пов'язаних із вступом України до СОТ)", для приведення законодавства України у відповідність до вимог статті 46 Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності з метою недопущення повторного введення в цивільний оборот контрафактної продукції (її знищення), а також знарядь і матеріалів, які спеціально використовувалися для її виготовлення. Було внесено відповідні зміни до Кримінального кодексу України та Цивільного кодексу України. Було також розроблено "Концепцію державної цільової програми ліцензування програмного забезпечення, що використовується органами державної влади, на 2011–2015 р.". На цьому етапі основним завданням виконавчої влади спільно з Верховною радою є покращення правової бази захисту авторських і суміжних прав в Україні та практики правозастосування у сфері боротьби з "піратством" та збору авторської винагороди, оскільки існує загроза віднесення України до категорії основних світових порушників в цій сфері, що може призвести до серйозних санкцій з боку світового співтовариства (зокрема з боку США). Міжнародний альянс інтелектуальної власності у своєму щорічному звіті за 2012 рік назвав Україну пріоритетною країною, яку потрібно включити в список держав, де систематично порушуються авторські права.

В своїй роботі ми не будемо зупинятися на визначенні об'єктів та суб'єктів прав інтелектуальної власності, а перейдемо безпосередньо до аналізу державної системи охорони інтелектуальної власності та визначення шляхів її оптимізації і вдосконалення з метою підвищення національної конкурентоспроможності України.

Регулюванням відносин у сфері інтелектуальної власності на сьогоднішній день займається Кабінет Міністрів України, якому підпорядковуються:

- Державна служба інтелектуальної власності України, створена в 2011 році [3] замість ліквідованого в ході адміністративної реформи Державного департаменту інтелектуальної власності. Державній службі інтелектуальної власності в свою чергу, підпорядковані Державне підприємство "Український інститут промислової власності", *Український центр інноватики* та патентно-інформаційних послуг, Державне підприємство "Українське агенство з авторських і суміжних прав", Державне підприємство "Інтелзахист".

- Міністерство освіти і науки України, якому підпорядковуються відповідні навчальні заклади, що здійснюють підготовку та перепідготовку фахівців у сфері інтелектуальної власності.

- Міністерство аграрної політики, якому підпорядковується *Державна служба з охорони прав на сорти рослин та Український інститут експертизи сортів рослин*.

Крім державних органів та організацій, в Україні питаннями охорони та захисту інтелектуальної власності займаються громадські організації, зокрема: *Всеукраїнська асоціація патентних повірених*; *Всеукраїнська асоціація представників у справах інтелектуальної власності*, *Міжнародна асоціація власників товарних знаків (INTA)*;

Українська асоціація *власників товарних знаків* (УТА), *Всеукраїнське об'єднання суб'єктів авторських і суміжних прав "Оберіг"* тощо.

Важливим кроком на шляху розвитку державної системи охорони та захисту інтелектуальної власності, на наш погляд, стала розробка та прийняття в березні 2009 р. "Концепції розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2009–2014 роки", схваленої рішенням Колегії Державного департаменту інтелектуальної власності [4] та "Програми розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2010–2014 рр.", в яких визначено основні проблеми, пріоритети та завдання в цій сфері.

Аналіз Річних Звітів Державної служби інтелектуальної власності дозволяє стверджувати про щорічне зростання кількості заявлених ОІВ в Україні. Це є свідченням розуміння суспільством необхідності захисту своїх прав інтелектуальної власності. Так, за даними щорічного звіту, у 2011 р. до Державної служби інтелектуальної власності надійшло понад 47 тис. заявок на об'єкти промислової власності. Якщо порівнювати 2011 р. з попередніми роками, то позитивна динаміка спостерігалася щодо кількості заявок на промислові зразки та знаки для товарів і послуг (табл. 1). За даними Державної служби інтелектуальної власності, переважна кількість заявок від іноземних заявників в 2011 році надходила за процедурою РСТ (89,1%). Частка заявок від іноземних заявників у 2011 році становила 49,5% від загальної кількості заявок (проти 51,9% у 2010 р.). Найбільше заявок було подано заявниками США, Німеччини, Швейцарії.

Таблиця 1

Динаміка надходження заявок на об'єкти промислової власності протягом 2009-11 р.р.

Об'єкт промислової власності	Кількість поданих заявок				
	2009	2010		2011	
		в абсолют. вираженні	в % до поперед. періоду	в абсолют. вираженні	в % до поперед. періоду
Винаходи	4816	5311	110,3	5256	99,0
Корисні моделі	9208	10678	116,0	10427	97,6
Промислові зразки	1669	1686	101,0	1761	104,4
Знаки для товарів та послуг:	26479	28577	107,9	29756	104,1
- за національною процедурою	17866	20603	115,3	21091	102,4
- за Мадридською системою	8613	7974	92,6	8665	108,7

Джерело: узагальнено автором за матеріалами Річного Звіту Державної служби інтелектуальної власності за 2011 р. [5].

Державна система охорони об'єктів інтелектуальної власності включає:

- захист прав на об'єкти промислової власності в адміністративному порядку в Апеляційній палаті Державної служби;

- захист прав на об'єкти промислової власності в судовому порядку;
- захист авторського права і суміжних прав в судах за позовами ДП "Українське агентство з авторських та суміжних прав" до користувачів об'єктів авторського права щодо порушення виключних майнових прав;
 - співробітництво Державної служби з організаціями колективного управління;
 - контроль за дотриманням законодавства у сфері інтелектуальної власності;
 - просвітницька та роз'яснювальна робота, спрямована на профілактику та запобігання правопорушень у сфері інтелектуальної власності.

Зупинимося детальніше на цих напрямках. Важливим напрямом в системі захисту ОІВ є розгляд заперечень в Апеляційній палаті Державної служби. В 2011 р. розглядалось 114 заперечень, було направлено 74 рішення Апеляційної палати, з них 40 рішень про задоволення заперечення повністю, 11 рішень про часткове задоволення та 23 рішення про відмову в задоволенні заперечення. Захист прав на ОІВ може відбуватися і в судовому порядку. У 2011 р. судами України відкрито провадження у 196 справах, пов'язаних із захистом прав на ОПВ, в яких одними із учасників виступали Державна служба та/або заклад експертизи (ДП "Укрпатент"). В результаті за рішеннями судів у 2011 р. визнано недійсними 22 свідоцтва на знаки для товарів і послуг, 7 патентів на промислові зразки, 1 патент на корисну модель. Протягом 2011 р. Державна служба брала участь у 22 судових справах з питань забезпечення законних прав та інтересів суб'єктів авторського права і суміжних прав. Безумовно це надзвичайно мало, враховуючи складність ситуації в Україні та проблему з інтелектуальним піратством. І в цьому напрямі потрібно суттєво посилити роботу.

Потрібно відзначити, що в 2011 р. Державна служба інтелектуальної власності співпрацювала з 14 організаціями колективного управління. Аналіз їх діяльності свідчить про зростання їх популярності в Україні та підвищення правової культури населення. Важливим аспектом захисту прав на ОІВ була організація ефективного контролю за дотриманням законодавства у сфері інтелектуальної власності. Протягом 2011 р. державними інспекторами з питань інтелектуальної власності проводилися перевірки суб'єктів господарювання, за результатами яких у правопорушників вилучено понад як 96 тис. примірників контрафактної продукції на загальну суму майже 3 млн. грн. Але враховуючи масштаби тіншового ринку контрафактної продукції в Україні, за оцінками експертів, це десята частина, того, що знаходиться в обороті.

Надзвичайно важливим, на наш погляд, напрямом роботи державних інспекторів є просвітницька та роз'яснювальна робота, спрямована на підвищення правової культури та профілактику і запобігання правопорушень у сфері інтелектуальної власності шляхом проведення спеціалізованих семінарів та "круглих столів", роз'яснення норм законодавства у сфері інтелектуальної власності, надання консультацій фізичним та юридичним особам. Активізувати роботу в цьому напрямі, на наш погляд, допомогло б використання соціальної реклами, сучасних інтернет-технологій та створення інфо-продуктів для громадськості, для бізнесу, для молоді: школярів та студентів. Це дозволило б широким верствам населення зрозуміти свої

права та обов'язки у сфері інтелектуальної власності, а відповідно були б створенні передумови для профілактики та запобігання правопорушень в цій сфері.

Оскільки охорона та захист прав інтелектуальної власності є важливою функцією держави та невід'ємною складовою сучасної економічної політики, то основним завданням держави на сучасному етапі є створення ефективної системи охорони об'єктів інтелектуальної власності в Україні з метою посилення національної конкурентоспроможності та привабливості країни на світовому ринку. Проведений аналіз дозволяє зробити висновки, що в останій час підвищився рівень захисту прав інтелектуальної власності завдяки налагодженню координації зусиль правоохоронних, контролюючих та судових органів у боротьбі з порушеннями законодавства у сфері інтелектуальної власності, зокрема з піратством. В Україні створена і функціонує система патентно-інформаційного забезпечення, запроваджені сучасні методи здійснення експертизи заявок на видачу охоронних документів на об'єкти промислової власності, що знайшло відображення як у кількісному, так і якісному збільшенні відповідних показників. Позитивні зрушення спостерігаються і у сфері захисту авторського права та суміжних прав: запроваджено моніторинг телерадіоканалів, посилено державний та громадський контроль за використанням об'єктів авторського права і суміжних прав, вдвічі зменшено частку неліцензійного програмного забезпечення, що використовується в органах виконавчої влади. На фоні позитивних зрушень в системі державного захисту прав інтелектуальної власності відкритими залишаються ряд питань, для вирішення яких пріоритетними заходами, на наш погляд, мають стати:

1. Подальший розвиток нормативно-правового законодавства у сфері захисту інтелектуальної власності, його адаптація та гармонізація з відповідними нормами європейського законодавства та вимогами СОТ.

2. Створення в Україні спеціалізованого Патентного суду та запровадження альтернативних способів розв'язання спорів у сфері інтелектуальної власності, зокрема медіації та переговорів.

3. Удосконалення механізмів захисту прав інтелектуальної власності.

4. Підготовка та реалізація компанії, спрямованої на роз'яснення переваг дотримання прав інтелектуальної власності в суспільстві, формування правової культури в цій сфері. Створення інструментів для врахування думки учасників ринку при прийнятті рішень Державною службою інтелектуальної власності, профілактика та попередження порушень діючого законодавства.

5. Висвітлення результатів діяльності Державної служби в засобах масової інформації, проведення науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів для представників органів влади, підприємців, громадськості, де б обговорювалися зміни в законодавстві в сфері інтелектуальної власності, проблеми розвитку ринку інтелектуальної власності в Україні.

6. Налагодження регулярної роботи та взаємодії з суспільними організаціями, науковою спільнотою, професійними об'єднаннями та асоціаціями.

7. Розвиток національної системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації фахівців у сфері інтелектуальної власності, викладання курсів з інтелектуальної власності у вищих навчальних закладах України.

8. Активне міжнародне співробітництво з відповідними органами інших країн та міжнародними організаціями для забезпечення впливу на міжнародну політику у сфері інтелектуальної власності.

9. Використання інтернет-ресурсів, регулярне наповнення та оновлення сайту, використання соціальних мереж для активізації зворотнього зв'язку між державним органом та громадськістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України п 435-IV від 16 січня 2003 року, редакція від 20.11.2012 року, Книга 4 "Право інтелектуальної власності".
2. Цибульов П.М., Чеботарьов В.П. Популярно про інтелектуальну власність. / За заг. ред. к.е.н. М.В.Паладія. – К.: ТОВ "Альфа-ПІК", 2004. – 56 с.
3. Указ Президента України від 8 квітня 2011 р. № 436 "Положення про Державну службу інтелектуальної власності України".
4. "Концепція розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2009–2014 роки". Схвалено рішенням Колегії Державного департаменту інтелектуальної власності (Протокол від 11 березня 2009 р. № 11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sips.gov.ua/ua/konts11_15.html.
5. Річний Звіт Державної служби інтелектуальної власності за 2011 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sips.gov.ua/i_upload/file/ukr.pdf.

Стаття надійшла до редколегії 19.03.13

Лозова Г.М., канд. екон. наук, доцент
КНУ ім. Тараса Шевченка, Київ

СОЗДАНИЕ ЭФФЕКТИВНОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ ОХРАНЫ ОБЪЕКТОВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Работа посвящена определению содержания и сущности государственной системы охраны объектов интеллектуальной собственности, основных направлений и мероприятий по повышению ее эффективности на основе последовательного системного анализа рынка интеллектуальной собственности и оценки действующего законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, инновации, конкурентоспособность, государственная политика, защита интеллектуальной собственности.

Lozova H.M., PhD., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

CREATING AN EFFECTIVE STATE SYSTEM OF PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY AS AN IMPORTANT FACTOR FOR IMPROVING NATIONAL COMPETITIVENESS

This article is devoted to the definition of the content of the state system of intellectual property protection, the basis of directions and measures improve its effectiveness through the consistent system analysis of the intellectual property and evaluation of existing legislation in this area.

Keywords: intellectual property, innovation, competitiveness, public policy, protection of intellectual property.